

UOT 398; 801.8

ÇİNARƏ RZAYEVA

RAMAZAN VƏ ORUCLUQ MÖVZUSUNUN AZƏRBAYCAN FOLKLOR MƏTİNLƏRİNDƏ YERİ

Məlumdur ki, islami dəyərlərin qorunması, təbliğ edilməsi Azərbaycan üçün önəmli məsələlərdəndir. Demək olar ki, islama xas olan bütün dəyərlər folklor da ya bir başa, ya da dolayı yolla əks olub. Məqalədə Ramazan və orucluq mövzusunun folklor mətnlərində işlənməsi araşdırılmış bir sıra nümunələr verilmişdir. Nümunələr atalar sözlərindən, andlardan, tapmacalardan seçilərək verilmişdir. Verilən nümunələrdən aydın görünür ki, bu müqəddəs ay folklor mətnlərində də öz müqəddəsliyini qorumuşdur.

Məqalədə həmçinin Ordubad rayonunda keçirilən orucun 15-i mərasimi geniş şəkildə verilmişdir. Bundan başqa məqalədə Azərbaycanın digər rayonlarında orucluqla bağlı keçirilən fərqli mərasimlər də yer almışdır.

Tədqiqat göstərir ki, islami dəyərlər ta qədim zamanlardan bu günə kimi folklorumuzda yaşayıb və bundan sonra da yaşayacaqdır.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Naxçıvan, folklor, islami dəyər, ramazan.*

İslama görə müqəddəs kitabımız olan Qurani-Kərim Ramazan ayında nazil olmuşdur. Bu ay öz müqəddəsliyi ilə digər aylardan daha çox seçilir. Həmişə məlumdur ki, Ramazan ayı hicri təqviminə görə 9-cu aydır. Bu ayda oruc tutulur, fitrə verilir. Ramazan ayının 29-30 gün olduğu hədislərdən müəyyənleşmişdir. Bu bir ay ərzində oruc tutanlara gün çıxmadan axşam günbatana qədər yeyib içmək qadağan edilmişdir.

Bu ayda islam dininin banisi, filosof, qanunşünas, böyük islahatçı, cəsur sərkərdə, müsəlmanlar üçün Allahın elçisi, peyğəmbərlərin sonuncusu Məhəmməd peyğəmbərə (s.a.v) Quranın ayələri enməyə başladı. Bundan başqa Ramazan ayının bir gecəsi qədr gecəsi adlanır ki, bu ayda Qurani-Kərim nazil olur. Qurani-Kərimdə Qədr surəsinə nəzər salsaq bu deyilənləri aydın şəkildə görə bilərik.

Rahman və Rəhim olan Allahın adı ilə

Biz Quranı qədr gecəsində Peyğəmbərimizə nazil etdik.

Qədr gecəsinin nə olduğunu bildirdik.

Qədr gecəsi min aydan yaxşıdır.

O gecədə mələklər və ruh işləri yerinə yetirməyə nazil olurlar.

O gecə fəcrin açılmasına qədər səlamətlikdir.

Surənin ilk üç ayəsində qədr gecəsindən bəhs edilir.

Orucluq ayı kimi də bilinən Ramazan ayı öz dəyəri və savabı ilə digər aylardan hər zaman seçilmişdir.

İslam aləmi üçün müqəddəs sayılan orucluq ayı ta qədim zamanlardan bu günə kimi xalq üçün dəyərli olmuşdur. Bunu xalqın yaratdığı folklor nümunələrində də aydın görmək olur. Məsələn, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad şəhərində Ramazan ayı ilə bağlı bir sıra mərasimlər keçirilir. Onlardan biri "Orucun 15-i" adlanır. Bu mərasim adından da görüldüyü kimi orucluğun 15-ci günü keçirilir. Yəni 15-ci gün axşam iftardan sonra uşaqlar qapılara papaq və ya torba atmağa gedirlər. Qeyd edək ki, bu mərasimə əvvəlcədən hazırlıq görülür, şirniyyatlar bişirilir, kökələr hazırlanır.

Uşaqlar həmin gün qapıları döydükcə deyirlər:

Orucun on beşidir, gəldik sizə,

Orucun niyazın verin bizə,

Xanım, ayağa dursana,
Boşqabı doldursana.
Rəbbi gəlir, dinmə gəlir,
Boşqabı doldurub gəlir.
Verənin oğlu olsun.

Verməyənin son beşiyi qız olsun [7, s. 68].

Qapını açan ev yiyəsi uşaqların papağını və ya torbasını dolduraraq onları sevincli halda yola salırlar. Həmçinin “həmin günün axşam iftarını zəngin süfrə ilə açırlar, sonra nişanlı qız evinin valideynləri bəyi görmək üçün oğlan evinə gəlirlər. Ailənin üzvlərinə, xüsusilə bəyə müxtəlif hədiyyələr gətirirlər” [5, s. 56].

Azərbaycan folklor antologiyasının XIII cildində (Azərbaycanın digər bölgələrinin folklorunda) Ramazan ayını digər bir fərqli mərasimlə qeyd edirlər. Həmin kitabdan aldığımız məlumata görə “həmin ayda hamı bir-birinə çörək paylayır. Yəni bir evdə otuz çörək bişirilir, otuz evə paylanır” [1, s. 33]. Həmçinin bayramın əvvəl günü uşaqlar qohum-qonşunu gəzib yumurta yığırlar. Sonra isə aşağıdakı nəğməni oxuyurlar.

Həsərəm, hüsərəm
Yumurta verməyəndən küsərəm.
Yumurta verənə oğlan olsun,
Verməyəne qız olsun,
Adı da Fatma olsun,
Qaşdan çatma olsun.
Baxtı da qara olsun.

Beləliklə də ev sahibi çıxıb uşaqlara yumurta verib sevindirir. Sonra anaları həmin yumurtanı soğan qabığında bişirir. Yumurtalar da qırmızı olur. Bununla da səhəri uşaqlar, cavanlar bayram edirlər.

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, xalqımız Ramazan ayını müqəddəs sayır. Bu mərasimlərin keçirilməsi həmin ayın necə qiymətli, əziz olduğunu bir daha sübut edir. Məhz bu ayda böyükklərin kiçikləri sevindirməsi, qapıya gələni əliboş geri göndərilməməsi, süfrələrin zəngin olması Ramazan ayının müqəddəsliyinin, dəyərliliyinin göstəricisidir.

Folklorun qədim janrlarından olan nağıllarda xalqımızın milli xüsusiyyətləri, adət-ənənələri əks olunur. Məsələn, “Ax-vax” nağılını oxuduqda görürük ki, qədim zamanlardan bəri xalqımız oruc tutmuş, namaz qılmışdır. Nağıldan aldığımız həmin parça:

“Qonşumuzda bir namaz qılıb, oruc tutan adam var idi. Onun altı-yeddi yaşında bir gözəl qızı var idi. Kişini çağırıb dedim ki:

-İldə sənə bu qədər pul verərəm, bu qızı gərək elə saxlayasan ki, nə bir kişi görməyə, nə də bir kişi sözü eşitməyə” [2, s. 181].

“Tülkü və qurd” nağılında da rast gəlirik:

Tülkü deyər:

- Qurd qardaş, buyurun. Quyuq odu, bax.

Qurd deyər:

- Sən buyur.

Tülkü deyər:

- Mən orucam, nəzirim vardır.

Qurd yerir ki, yesin, ağzı düşər tələyə. Quyuq atılar eşigə, tülkü bir səlavət çevirər, yeyər, qurd deyər:

- Tülkü qardaş, bə sən orucudun?

Deyər:

- Ayı gördüm.

Qurd deyər:

- Bə mən nə vəqt ayı görəcəyəm? (11)

Ramazan və oruculuq folklorumuzun bir çox janrlarında özünü göstərir. Onlardan biri də tapmacalardır. “Folklorun maraq doğuran və geniş yayılmış janrlarından biri olan tapmacalar insanın məntiqini, zehni qabiliyyətini, aqlının çevikliyini yoxlamaq məqsədilə yaradılmışdır” [9, s. 65]. Hamıya məlumdur ki, tapmacada bir əşyanın, hadisənin, əlamətin hər hansısa bir keyfiyyəti açıqlanmamış formada deyilir, digər xüsusiyyətləri gizli olaraq qalır. Elə aşağıda verəcəyimiz nümunədə də orucun dəyəri üstü örtülü verilmişdir.

İldə bir dəfə olar,

Çoxları bilməz onu.

Qədrin bilənlər tutar (orucluq). [8, s. 412]

Başqa bir tapmacada:

A Yel baba, dur, gedək,

Madyanı sür gedək,

Bir qapının qılını

Mən qapıya vur, gedək (orucluq). [10, s. 165]

Dıncır ələk, dıncır saz,

Əlim xəmir, qamım ac [10, s. 170].

Ramazanla bağlı fikirlərə folklorumuzun kiçik ancaq zəngin və dərin mənaya malik olan atalar sözlərində də rast gəlirik. “İnsan həyatını etik normalar çərçivəsinə salan, etik sərhəddə mənimsənilən atalar sözləri ta qədimdən məişətimizə daxil olmuş, bu gün də qiymətli söz inciləri kimi öz dəyərini itirməmişdir” [3, s. 8]. Bu gün də öz dəyərini qoruyub saxlayan atalar sözlərinin içərisində Ramazan ayı ilə bağlı olanlar da az deyil. Həmin atalar sözlərindən bir neçəsinə nəzər salaq:

Ramazanda yalan deyən bayramda üzü qara çıxar [4, s. 203].

Ayı gör, oruc tut, ayı gör, bayram et [3, s. 60].

Oruc tutma, namaz qılma, işin belə rast gəlsin?!

Oruc tutmayanın oğluna Ramazan adı qoyarlar.

Oruc yediyni görmüşəm, namaz qıldığını görməmişəm.

Orucumdan çox razıyam, şənbəsini də tuturam [3, s. 335].

Mən evli Kəsəmənə bir ay oruc, yeddi evli kəndə də bir ay oruc [3, s. 316].

Həmişə Şaban, bir dəfə də Ramazan [3, s. 208].

Nümunələrdən də aydın görünür ki, ulularımız zamanında bu müqəddəs ayla bağlı dəyərli kəlamlar söyləmiş və bu kəlamlar günümüzə kimi də öz ağırlığını, öz sanbalını, öz dəyərini itirməmişdir.

Oruculuq andlarda da əks olunub. Bildiyimiz kimi andlar şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim janrlarından biridir. Andlar insanların müqəddəs hesab etdiyi varlıqlara olan inamı əsasında yaranmışdır. İnsanlar da Ramazan ayını, orucluğu müqəddəs bildikləri üçün and içirlər. Məsələn:

“Tutduğum oruca and olsun” [5, s. 326].

Folklorumuzda oruculuğun yer aldığı mətnlər bu sadaladıqlarımızla bitmir. Həmçinin Oruc ad kimi də folklorumuzda yer alıb. Sənəmlərdə “Ülgüc əhvalatında” Oruc adına rast gəlirik:

Öz adın Əlidi, nə gözəl addı,
Demə ki, dünyada nələr qahaddı,
Bayram oğlu Həsən özü şahaddı,
Zülmünən apardı Oruc ülgücü [6, s. 322].

Bundan əlavə Tala mahnılarında da yer alan Oruc adına nəzər salaq:

Ay Oruc, arabanı,
Asta çal balabanı.
Hamının balası gəldi,
Bəs mənim balam hamı [1, s. 140].

Folklor janrlarına nəzər saldıqda Ramazanın şəxs adı kimi işlənməsi də rastımıza çıxır. Məsələn:

Çox gəzən, çox bilər, belə məsəl var,
Sahildə yanına gələr qocalar.
Gün-günə elmin şöhrəti artar,
Ramazan yazıqdı, az, özün danış [1, s. 398]

Bu nümunələrin sayını istənilən qədər artırmaq olar.

Verilən nümunələrdən də aydın görünür ki, Ramazan – Oruc ayı folklor mətnlərində xüsusi ilə vurğulanır, dəyər verilir və qiymətlənir. Folklor mətnlərindən də görüldüyü kimi, ta qədim zamanlardan “hər bir müsəlman gəlişini böyük sevinclə qarşıladığı Qurban və Oruc bayramlarını müqəddəs borcunu layiqincə yerinə yetirməkdən doğan daxili rahatlıq hissi ilə öz evində, ailəsində, gizli olsa da, qeyd etmişdir” [5, s. 49]. Bu gün isə bu bayramlar xalq tərəfindən geniş və açıq şəkildə, rahatlıqla qeyd edilir.

Aparılan tədqiqatlar bir daha sübut edir ki, qədim və böyük tarixə, eləcə də zəngin mədəniyyətə, folklorə sahib olan Azərbaycanda islam dininə və bu dinə aid dəyərlərə böyük hörmət göstərilmişdir. Bu mənada islami dəyərlər bütün zamanlardan bu günə kimi yaddaşımızda, tariximizdə yaşadılmış və bundan sonra da yaşadılacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folklor antologiyası. Şəki, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala, Balakən, folkloru, XIII c. Bakı: Səda, 2005, 549 s.
2. Azərbaycan nağılları: 5 cildə. II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 296 s.
3. Atalar sözləri. Bakı: Nurlan, 2013, 476 s.
4. Atalar sözü / Tərtib edən C. Bəydili. Bakı: Öndər, 2004, 264 s.
5. Azərbaycan etnoqrafiyası. III c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 568 s.
6. Naxçıvan folkloru antologiyası. I c., Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 513 s.
7. Naxçıvan folkloru antologiyası. II c., Naxçıvan: Əcəmi, 2011, 496 s.
8. Naxçıvan folkloru antologiyası. III c., Naxçıvan: Əcəmi, 2012, 560 s.
9. Rzayeva Ç. V. Türk xalqlarının orta q folkloruna müqayisəli baxış. Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 120 s.
10. Tapmacalar. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 208 s.
11. <http://azkurs.org/azerbaycan-mill-elmler-akademiyasi-folklor-institutu-v5.html?page=10>

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: cinarerzayeva@yahoo.com.tr

Çinarə Rzayeva

THE PLACE OF THE RAMAZAN AND FASTING ISSUES IN AZERBAIJANI FOLKLORE TEXTS

It is known that the protection and propagation of islamic values is one of the important issues for Azerbaijan. Almost all values inherent in Islam are reflected in folklore directly or indirectly. The article provides a number of examples of the study of Ramadan and the subject of fasting in folklore texts. Examples are given from the proverbs, pagans, and psalms. It is clear from the examples given that this sacred month preserved its holiness in folklore texts. The article also features a large variety of fasting ceremonies held in the Ordubad district. In addition, the article also covered different ceremonies on fasting in other regions of Azerbaijan.

From the examples given, it appears that Islamic values have existed in our folklore ever since ancient times and will exist after this.

Keywords: Azerbaijan, Nakhchivan, folklore, Islamic value, ramazan.

Çинара Рзаева

МЕСТО ТЕМЫ РАМАЗАНА И ПОСТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТАХ

Известно, что защита и распространение исламских ценностей является одним из важных вопросов для Азербайджана. Практически все ценности, присущие исламу, прямо или косвенно отражаются в фольклоре. В статье приведен ряд примеров изучения Рамадана и темы поста в фольклорных текстах. Примеры даны из пословиц, язычников и псалмов. Из приведенных примеров ясно, что этот священный месяц сохранил свою святость в фольклорных текстах. В статье также представлено большое количество постов, проводимых в Ордубадском районе. Кроме того, в статье также освещались различные церемонии поста в других регионах Азербайджана.

Из приведенных примеров видно, что исламские ценности существовали в нашем фольклоре с древних времен и будут существовать после этого.

Ключевые слова: Азербайджан, Нахчыван, фольклор, исламская ценность, рамазан.

(Akademik Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İkin variant 24.06.2019
Son variant 09.09.2019